

Etnikum és educatio

Föglein Gizella, az ELTE BTK Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszékének habilitált egyetemi docense, a magyar jogtörténet és a hazai nemzetiségi kérdés kutatója. Legújabb, *Etnikum és educatio* című könyvében két, egymástól látszólag eltérő, ám a valóságban nagyon is közel álló témakörrel foglalkozik: a magyarországi nemzeti kisebbségek létszámának és összetételének változásával, illetve a nemzetiségi oktatási rendszer bemutatásával. A két kérdéskör szervesen összekapcsolódik, hiszen Réger Antal, a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége korábbi főtitkárának 1985-ös szavaival élve, „...a nemzetiségek továbbélésének, fejlődésének, művelődési esélyegyenlőségük maradéktalan megvalósulásának egyik legfőbb eszköze és egyben biztosítója a tartalmában és szervezetében is korszerű, hatékony nemzetiségi oktatás”. Az azonban, hogy ez alatt pontosan mit is értettek, a 20. század második felében többször megvitatott. Föglein Gizella éppen ezt a folyamatot mutatja be levéltári kutatásokra és jogforrásokra támaszkodó kismonográfiájában.

Mielőtt azonban a szerző az oktatással foglalkozna, fontosnak tartja a nemzetiség, nemzeti kisebbség fogalmának és történeti, jogi megközelítéseinek a felvázolását és a nemzetiségpolitika főbb irányvonalainak ismertetését.

A nemzetiség, nemzeti kisebbség fogalom máig sem tisztázott – tudhatja meg az olvasó a mű első fejezetéből. Ennek ellenére vannak olyan ismérvek, amelyek a két fogalom megkülönböztetésében segítséget nyújtanak. A nemzeti kisebbség olyan közösség, amely egy anyanemzetnek a szerves részét alkotja, mégis attól elválasztva, más állam fennhatósága alatt él. A nemzeti kisebbség tagjai a befogadó állam állampolgárai, az államalkotó nemzet létszámához képest azonban kisebbségben vannak. A magyarországi nemzetiségi kérdés kapcsán tehát nemzeti kisebbségekről van szó – írja Föglein Gizella. A nemzetiség fogalomhasználat esetében

Föglein Gizella:

Etnikum és educatio

A magyarországi
nemzetiségek és alsó fokú

oktatásuk állami

szabályozása 1945–1985

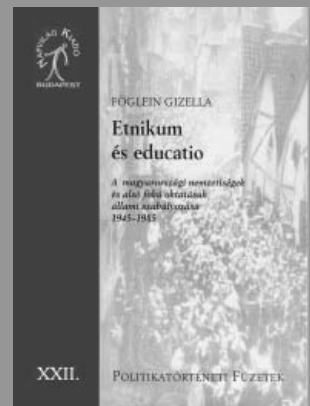
Politikatörténeti füzetek XII.

Sorozatszerkesztő:

Földes György.

Napvilág Kiadó,

Budapest, 2006

az államban, illetve az államot alkotó „uralkodó”/befogadó nemzetben való gondolkodás-mód jelenik meg, a 19–20. századi szemlélet szerint ugyanis vagy az állam rendelődött a nemzet fölé, vagy fordítva. Ez a megközelítés az „uralkodó”/befogadó nemzetet ismerte el a nemzetnek, a kisebbségeket csak állampolgároknak.

A magyarországi nemzeti kisebbségek helyzete a második világháború után ambivalens képet mutatott. Annak ellenére, hogy a legyőzött státuszú ország kormánytényezői már 1945 nyarán kezdeményezték a nemzetiségi kérdés nemzetközi jogi és belpolitikai rendezését, nemhogy nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer kiépítésére nem került sor, de még a békeszerződésekből is kiszorult, azaz nemzetközi jogi szinten teljességgel rendezetlen maradt. A győztes hatalmak mindezt azzal indokolták, hogy abban az államban, ahol a nemzeti kisebbségek egyéni-állampolgári jogait elismerik, nincs szükség kollektív-közösségi jogaik nemzetközi szabályozására, holott a nemzetközi garanciára többszörösen is szükség lett volna. A nemzetiségi kisebbségek számára a létezés intézményes feltételeit kizárólag az „uralkodó”/befogadó állam nemzetiségi politikája határozta meg – ha az adott állam szuverenitásának birtokában volt –, s így a nemzetiségek védtelenné váltak az érdekeiket csorbító többségi törekvések tendenciáival szemben.

Ezt igazolja, hogy később kitelepítések, lakosságcsere, illetve deportálások vártak a magyarországi nemzetiségek egyes tagjaira. Sokáig átfogó nemzetiségi törvény sem született, csak egyes részterületeken – oktatás, közművelődés, államigazgatás – történtek kísérletek a kérdés rendezésére. A mű következő fejezeteiben ezekkel ismerkedhet meg az olvasó.

Az 1949-es alkotmánytörvény deklarálta a törvény előtti egyenlőséget, valamint minden nemzetiség számára biztosította az anyanyelvén való oktatás lehetőségét. Ez azonban csak részben valósult meg. A korábban kitelepített németséggel kapcsolatos enyhülést a formálódó szocialista táboron belül az NDK alkotmányának elfogadása hozta meg, a jogkorlátozás teljes feloldása Magyarországon 1956-ra tehető. A Kádár-korszak nemzetiségi politikájának lényege annak bizonyítása volt, hogy a nemzetiségek etnikai, nyelvi sajátosságai megőrzése mellett váltak a hatalom támogatóivá. Ezzel azonban éles ellentétben állt a nacionalizmus elleni program, amely éppen az asszimilációt erősítette fel. A hetvenes években ismét megváltozott nemzetiségi politika már az úgynevezett „hídszerepre” helyezte a hangsúlyt, vagyis a nemzetiségek szerepét elsősorban a befogadó állam és az anyaország közti kapcsolatok elmélyítésében látta. A nyolcvanas évek végi átalakulás a nemzetiségeket is érintette, megkezdődött ugyanis a már régóta szükséges nemzetiségi törvény előkészítése, amelyet a rendszerváltozás után, 1993-ban fogadtak el.

A nemzetiségpolitika főbb irányvonalainak felvázolása után a szerző két részletes, táblázatokkal és statisztikai adatokkal alátámasztott fejezetben mutatja be a nemzetiségek területi-települési elhelyezkedését, társadalmi-szociális megoszlását, valamint létszámuk és etnikai összetételük alakulását. A számok mögé tekintve megtudhatjuk, hogy a magyarság közé beékelve, vegyes településeken, elsősorban mezőgazdaságból élő nemzetiségek becslésénél sohasem zárhatók ki bizonyos szubjektív és objektív tényezők, úgy,

mint a nemzetiségi hovatartozás vagy az anyanyelv. Ennek megfelelően a népszámlálások sem az abszolút helyzetet fejezik ki, az eredmények az adott történelmi-politikai viszonyok sajátos tükröződései.

Könyvének második felében Föglein Gizella a „nemzetiségpolitikai intézményrendszer és a közösségi fennmaradás kulcskérdésével”, az oktatással foglalkozik. A nemzetiségi oktatás kronologikusan felépített, jogforrásokra támaszkodó bemutatása során a szerző a fontosabb „gócpontokat” ragadja ki: minden jelentős jogi-politikai döntésnek, rendeletnek vagy határozatnak egy-egy részfejezetet szentel.

Az olvasó részletes, jogforrásokkal alátámasztott képet kap a nemzetiségi oktatás beindításáról a második világháború utáni években. Az előző fejezetek ismeretében fény derül arra, hogy az oktatáspolitikai valójában milyen fontos részét képezte a nemzetiségpolitikának, amely azonban a 20. század második felében nem volt mentes a külső hatásoktól. Föglein Gizella kutatásai szerint a délszláv, a szlovák és a román anyanyelvi oktatás már 1944/45-ben megindult. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy a kisebbségek többségének anyanemzetei a győztes oldalon fejezték be a háborút, valamint nyelvük könnyebb kapcsolatteremtési lehetőséget biztosított a szovjetekkel. Ezzel szemben a németeket az oktatás terén is diszkriminatív intézkedések érték, a szovjetek egyik kikötése ugyanis a német oktatás mellőzése volt.

A mindenkori kormány érzekelte, hogy a nemzetiségi kérdés, ezen belül pedig az oktatás megoldatlan, hiszen kisebb-nagyobb időközönként, de viszonylag rendszeresen foglalkozott a témával. Az 1945 őszi napvilágot látott ideiglenes szabályozás lehetővé tette, hogy „ott, ahol legalább tíz tanuló szülei kérték, szavazással dönthettek arról, hogy gyermekeiket az általános iskolában anyanyelvükön kívánják-e taníttatni, a magyar nyelvnek mint tantárgynak a meghagyásával, vagy pedig az anyanyelvük tantárgykénti oktatását szeretnék-e a magyar tannyelvű oktatás mellett”. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelete tehát biztosította az anyanyelven történő oktatás lehetőségét, hiányossága azonban abban állt, hogy a nemzetiségi oktatást nem tekintette alapvető egyéni és kollektív nemzetiségi jognak, hanem azt kérni kellett. A nemzetiségek között azonban nem tett különbséget, így – elvben – a németekre is vonatkozott. Az 1946-os újraszabályozás már számadatok alapján kívánta rendezni a kérdést, vagyis az anyanyelvi oktatást már a nemzetiségeket megillető alapvető egyéni és kollektív jognak ismerte el. Ennek ellenére a szülők egy része nem jelent meg az iskolai beiratkozást végző bizottság előtt. A bácsalmási bunyevácokat például házról házra járva beszéltek rá, hogy írassák be gyermekeiket a nemzetiségi iskolába. A tartózkodás végső soron érthető, hiszen a szülők félték a német példától, és az „összeírást” egy esetleges kitelepítés előjátékaként fogták fel. De az is előfordult, hogy egyszerűen nem hirdették ki a rendeletet.

A Rákosi-kurzus idején, 1949-ben életbe lépett alkotmány elvben minden nemzetiség számára biztosította az oktatást és a kultúra ápolásának lehetőségét. A német nemzetiségi oktatás elindítása azonban még 1951-ig váratott magára. A Magyar Dolgozók Pártja

1956-ban tényszerűen, kritikusan, a német iskolahálózat fejlesztésének lemaradását beismerve vizsgálta felül a nemzetiségi oktatást, és legfőbb feladatként a teljes körű iskolai hálózat kiépítését jelölte meg.

A kezdeti nehézségek megoldása után azt gondolná az olvasó, hogy a fejlődés a Kádár-korszakban töretlenül folytatódott, ez azonban a legkevésbé sem mondható el. 1960 tavaszán ugyanis – az általános iskolai reformra hivatkozva – megváltoztatták a nemzetiségi iskolák státuszát. A természettudományi tárgyak és a testnevelés nyelve ettől kezdve a nemzetiségi tannyelvű iskolákban – tehát ahol eddig a magyar nyelv és irodalom kivételével elvileg minden tárgyat nemzetiségi nyelven tanítottak – a magyar lett. A Művelődésügyi Minisztérium a döntést többek között az iskolatípus korszerűtlenségével, valamint az intézmények elnéptelenedésével indokolta. Ezt követően a nemzetiségi tannyelvű iskolákat kétnyelvűvé alakították át, a nemzetiségi tannyelvű terminológiát azonban továbbra is használták, csak a valóságban a kétnyelvű iskolák megnevezésére szolgált. Az átalakítás következményeképpen az 1962/63-as tanévtől csökkent a nemzetiségi iskolák száma. Az MSZMP 1968-ban meg is állapította, hogy nemcsak az iskolák, hanem a tanulók létszáma is egyre kevesebb, emellett problémát jelent az is, hogy a nyelvtanítás nincs beépítve az órarendbe, és hiányzik a megfelelő ellenőrzés is. A problémák orvoslása érdekében egy évvel később bevezették a nemzetiségi iskolai pótlékot, emelték az óraszámokat, az óvónők számára kézikönyveket adtak ki, emellett pályázatok kiírásával kívánták ösztönözni a nemzetiségi oktatás fejlesztését. Az intézkedéseknek köszönhetően a nyelvoktató intézmények száma valamivel emelkedett, ám a kétnyelvűeké továbbra is stagnált.

A kormány ezt követően sem látta megoldottnak az oktatási kérdést, ezért 1975-ben véleményező, javaslattevő testületként az Oktatási Minisztérium létrehozta a Nemzetiségi Oktatási Bizottságot, melynek munkájában a Kulturális Minisztérium, az Oktatási Minisztérium Általános Iskolai, Középkolai, Tudományegyetemi és Tanárképző Főiskolai Osztálya, valamint az Országos Pedagógiai Intézet képviselői vettek részt.

Az MSZMP 1978-as nemzetiségpolitikai határozata a már emlegetett hídszerepet hangsúlyozza, viszont sem a kétnyelvű típus gyarapításával, sem a minden tárgyat nemzetiségi nyelven tanító típus újraindításával nem foglalkozik. Erre hivatalosan 1985-ig kellett várni. Az 1985. évi I. törvény ugyanis kimondta, hogy a nevelés-oktatás nyelve a magyaron kívül minden, az országban beszélt nyelv, így a nemzetiségi gyermekek anyanyelvükön, illetve két nyelven részesülhetnek óvodai és iskolai nevelésben-oktatásban.

Végezetül megtudhatja az olvasó, hogy 1989 őszén a nemzetiségi iskolákban tanulók összlétszáma egyértelműen felülmúlta az előző évek arányait, de „alulmúlta a nemzetiségi önazonosság megőrzéséhez szükséges, optimális létszámot”.

A nemzetiségekkel kapcsolatos statisztikai adatok, valamint az oktatási rendszer bemutatása mellett a könyv értékes forrásokat is tartalmaz, amelyek kiválóan kiegészítik a már idézett és ismertetett dokumentumokat. Találhatunk itt tanterveket, miniszteri, minisztertanácsi rendeleteket, utasításokat, amelyek általában hosszas előkészületek után jöttek létre.

A különböző testületek és bizottságok ülésein a legtöbb esetben „jól hangzó” határozatok születtek, amelyek megvalósítása azonban általában akadozott. Nagyban hozzájárultak ehhez az intézményi struktúra változásai, valamint az átfogó nemzetiségi törvény hiánya. A törvény csak a rendszerváltás után született meg, megoldást kínálva néhány, az évtizedek során felhalmozódott problémára. Főlegin Gizella a megoldási stratégiák bemutatásával nemcsak a nemzetiségi oktatás múltja, hanem jövője szempontjából is fontos témát dolgozott fel művében.

Szendéné Bukucs Barbara

STUDIES

Róbert Schumann

3 ***Students' choice of school and educational motivation of secondary school graduates. In-school performance and college plans of 10th-graders as reflected in the National Competence Survey of 2007***

Educational sociology is highly interested in individual differences in educational performance and how socioeconomic factors determine the chance of secondary school graduates to pursue their studies in higher education. To what extent do individual abilities influence student performance and students' decisions to enter higher education? In what sense can differences in performance be attributed to socio-demographic, economic and institutional factors? The present study, based on data of the National Competence Survey of 2007, is an attempt to assess the performance of 10th-grade students, reveal the underlying factors and, from an action theoretical perspective, to find out which factors play a key role in students' choice of school.

Tibor Péter Nagy

26 ***New findings in educational mobility***

A so far untapped resource in pedagogical research is the statistical data of censuses (of 1960, 1970 and 1980) that show the primary, secondary and tertiary students among the dependents of men belonging to various occupational groups. This non-manipulatable indicator yields new findings. It gives new figures when compared to traditional surveys of mobility – examining who enrol their children in secondary schools and colleges/universities. According to the new indicator, in the decades of socialism 37% of fathers without a secondary-level education had children whose educational attainment was secondary school or higher (as opposed to the old indicator, which claimed this ratio was 27%).

Mihály Csákó

36 ***Vocational training and democracy – studying the political socialisation of trainees***

Applying the methodology developed by Ilona Liskó, the present study is a small contribution to the research of political socialization of vocational school students. Relying on descriptions of their family background and school status, we analysed students' views on democracy, their level of intolerance and their position in certain political issues. The analysis, based on the 2008 survey School and Society, compares representative samples taken in Budapest, Baranya County, Fejér County, Hajdú-Bihar County and Szabolcs-Szatmár-Bereg County, also comparing indicators to those of other (non-vocational) secondary school students.

Júlia Varga

45 ***Vocational training and dropouts***

The present study focuses on why those with vocational school training fail at the job market. Our thesis: adjusting training to short-term corporate priorities will deteriorate employment opportunities of trainees in the long run. First and foremost, publicly financed vocational training

ought to develop the basic and professional skills of participants. This is the firm foundation upon which one may later base retraining programmes, further training and special skills training sessions (organized and financed by the employer). As the sole audience of vocational training by now has become the group of underprivileged students, the above arrangement is the only way to guarantee equality of chances.

Klára Szilágyi

55 *Student profiles – individual profiles as an educational tool to prepare students for the job market*

This study intends to publish findings of research on employability of endangered youths, with a view to practical applicability. The aim of the research was to develop a method that is closely connected to teachers' daily experiences, is based on data and can be used in the classroom. The individual profile is a tool to reach objectives jointly defined by the student and the teacher, connecting the stage of student personality development to the tasks necessary to promote competencies necessary in the chosen field of education. The individual profile assesses the state of the student along certain personality traits and learning styles and uses these as the basis to design progress and the desired level of competence.

VIEWPOINTS

67 *In a network of interpretations – round table talk on how to interpret monitoring results in higher education*

In the past fifteen years in the international scene as well as in Hungary the attitude to describe, analyse and interpret the efficiency of education in terms of figures, indicators and performance levels has gained considerable ground, as well as the tendency to take measures in educational policy that are based on these indicators. International and national surveys trigger hot debates: researchers, school maintainers, teachers, policymakers and parents are far from agreeing with one another on the coherence of survey findings and the related measures in educational policy (whether local, regional or national). In the given situation it seemed only natural to examine the definition range of PISA, PIRLS and TIMSS findings and those of the National Competence Survey in Hungary (including the figures broken down to individuals and schools). Our working hypothesis was that a number of concepts need to be clarified and that even within the profession the analysis of statistical data is often unfounded and is put in the wrong context – thus leading to inappropriate conclusions. Whether intended or not, misinterpretations blur the true interpretations that are based on the methodology of individual findings.

WORLD VIEW

Henriett Gerda – András Buda

83 *Assessment of student performance in a Dutch secondary school*

Most people have become so accustomed to the five-grade assessment scale used in Hungarian schools and the closely connected idea of failing a course that they find it hard to imagine any other way. The present study aims to present an assessment system that is proved to work,

besides – through an alternative definition of failure – gives students an opportunity to make use of their talents, while not expecting from them extraordinary achievement in all fields.

Kinga Horváth

91 *Quality assurance in public education in Slovakia*

This study gives insight to Slovakian public education, monitors the decentralization process from the perspective of public education and focuses on changes thereof. The recent Public Education Act is analyzed in terms of its effect on public education administration and educational bodies. The School Act, effective of September 1 2008, is presented including new opportunities and approaches put forward in the Act as well as its shortcomings. Quality is defined in the context of public education in Slovakia. Findings of a new research are discussed concerning the relationship of headmasters and school maintainers. The framework of in-service teacher training programmes is briefly touched on, including pitfalls of the current system.

HORIZON

László Trencsényi

100 *Theatre and education – documents reflecting the need for a new paradigm*

The author of the present study agrees with conclusions of the 7th Pedagogical Congress: supply on the educational market is scarce, hardly accessible and of poor quality. However, a major breakthrough is imminent in the field of drama pedagogy (as well as its sister genre: puppet theatre). A lot happened in less than a year's time: drama, so to speak, is gloriously marching in. Where? To education. Read more for the details.

FORUM

Ilona Csilla Dér – Emese Felvégi – Helga Kiss

109 *Harry Potter and the mystery of multi-purpose reading – a user's guide for secondary school teachers to apply contemporary fiction in the classroom*

An impromptu working group consisting of a linguist, a foreign language teacher and a reading researcher propose the classroom use of texts that motivate students to form the basis of activities that facilitate the development of applied skills, linguistic transfer, critical and creative thinking. The much debated and praised, but undoubtedly highly popular Harry Potter series of J. K. Rowling, and Harry Potter and the Order of the Phoenix is the basis of key concepts of such disciplines as pragmatics, gender linguistics, discourse analysis, sociolinguistics or rhetorics. Cornelia Funke's Inkheart from her Inkworld trilogy is the basis of activities focused on reading and listening comprehension, vocabulary, grammar, speech and written composition skills for secondary students. Works of both authors are in print in Hungarian, German, English, Spanish, French and other languages, their excerpts are available for online reading, listening or viewing as well, making mother tongue and foreign language skill acquisition a task that both language arts and language teachers can collaborate on.